

Giriş

Son iki yüzyılda özellikle sosyal bilimler alanında olan gelişmeler ışığında insan ve toplum ilişkileri birçok açıdan irdelenmeye, çeşitli olayların ve olguların nedenleri daha ayrıntılı bir biçimde araştırılmaya başlanmıştır. Özellikle tıp biliminin oldukça önemli bir uzmanlık dalı olan Nöroloji ve Psikiyatri alanında yapılan araştırmalar ve çalışmalar, insanı ve bedenini, işleyişini, insanın evrenle ve toplumla ilişkisini daha yakından tanımaya olanak sağlamış ve felsefe, halkbilim, tarih, edebiyat, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, teoloji, etnoloji ve mitoloji gibi temel sosyal bilimler araştırma disiplinlerinde çığır açacak nitelikte ilerlemelere zemin hazırlamıştır. Bir de bu bilim dallarının çok çeşitli kültürlerde ve edebiyatlarda karşılaştırmalı olarak irdelenmeye başlanmasıyla bazı gerçeklikler daha net bir biçimde su yüzüne çıkmıştır. Psikanaliz biliminin kurucusu Avusturyalı nörolog Sigmund Freud'un ilk kez ortaya attığı id, ego, süper ego, bilinç ve bilinçaltı gibi kavramlar insanın daha derinlerine inmeye fırsat vermiş, rüyalar yoluyla insanın gizli dünyası aydınlatılmaya çalışılmıştır. Tüm bu gelişmeler daha önceden uydurma ve asılsız, abartılı hikâyeler olarak görülen mitlere farklı bir pencereden bakmayı beraberinden getirmiştir. Mitlerin aslında ne kadar özel ve çok katmanlı bir yapıya sahip oldukları anlaşıldıkça, insan-evren ilişkisi noktasında bu metinleri irdelemek adına çok çeşitli kuramcılar ve onların farklı yaklaşımları yeni yeni kuramsal anlayışları ortaya çıkarmıştır. Mit eleştirisi konusunda psikanalitik, yapısalcı, felsefi, antropolojik ve sosyolojik temelli çeşitli kuramcılar kendi özgün bakışlarını ortaya koymuşlardır. Bazı kuramcıların konuları ele alış biçimleri açısından birden çok yaklaşımın içinde adının zikredildiği de görülmektedir. Elbette birçok kuramcı vardır ancak burada çok ayrıntıya girmeden genel hatlarıyla en çok öne çıkan ve alanında fark yaratanlardan söz etmekle yetineceğiz. Sigmund Freud'u ve onun öğrencisi, analitik psikoloji okulunun kurucusu İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung'u, Fransız psikanalist ve psikiyatr Jacques Lacan'ı ve Avusturyalı psikanalist Otto Rank'ı psikanalitik mit eleştirisi sınırları içerisinde değerlendirmek mümkündür. Kültürel çalışmalar içerisinde sosyal antropolojinin kurucusu olarak kabul edilen Britanyalı Edward Burnett Taylor'ı, Belçika/Brüksel doğumlu Fransız antropolog, etnolog ve yapısalcı antropolojinin en önemli fikir insanlarından biri olan Claude Lévi-Strauss'u ve Fransız dilbilimci ve tarihçi Georges Dumézil'i yazdıkları eserler ve dile getirdikleri fikirler açısından yapısalcı mit eleştirisi içerisinde değerlendirmek mümkündür. Polonyalı antropolog ve etnik çalışmalara yoğunlaşarak mitlere bakış açısını değiştiren Bronislaw Malinowski'yi, İskoçyalı sosyal antropolog ve halkbilimci James George Frazer'i, karşılaştırmalı din ve karşılaştırmalı mitoloji alanında daha çok uzmanlaşan Amerikalı Joseph Campbell'i ve Fransız düşünür Gaston Bachelard'ın öğrencisi Fransız antropolog ve sembolik imgelem uzmanı Gilbert Durand'ı antropolojik ve sosyolojik mit eleştirisi içerisinde konumlandırmak mümkündür. Romanya Bükreş asıllı düşünür ve din tarihçisi Mircea Eliade'nin mit alanına katkıları inanılmaz büyüktür. Hem felsefi mit eleştirisi hem de dini ritüelleri temele koyan anlayış içerisinde yer alabilecek kuramcılardan olan Eliade fikirleriyle filomitoloji olarak adlandırabileceğimiz mit-felsefe ilişkisi noktasında Alman düşünür Ernst Cassirer, İtalyan siyaset felsefecisi ve tarihçisi Giovan Battista Vico ve Amerikalı kültürel antropolog ve halkbilimcisi Paul Radin ile birlikte anılabilir. Ayrıca bir Alman teolog olan Rudolf Karl Bultmann'ı ve Fransız düşünür Paul Ricoeur'ü mitlere yorumbilimci ve varoluşçu açıdan yaklaşımlarıyla farklı bir kategoride ele almak mümkündür.

Yukarda genel hatlarıyla mitlerle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki kurmuş, adlarından söz ettiğimiz ve edemediğimiz birçok kuramcının ana beslenme kaynaklarından biri haline gelen ve yirminci yüzyılın yeni bir eleştiri yöntemi olan Mitokritik (Miteleştirisi) ve Arketipçi eleştiri mitlere çok farklı bir pencereden bakmayı beraberinde getirmiştir.

İnsanın düş gücü ve imgeleme yetisine sahip olması ayırıcı bir yönü olarak

yaşamda yücelmesine olanak tanımıştır çünkü bu sayede tarih boyunca hayatta kalabilmiş, farklı entelektüel gelişim aşamalarını başarılı bir şekilde geçerek evrilmeye devam etmiştir. İnsan düş gücü sayesinde doğaya karşı hakimiyetini elde etmeye başlamıştır, doğanın ve evrenin karşısında aciz konumunu zihinsel faaliyetlerde bulunarak ve yaratarak yenmiştir. Doğayla mücadele halindeki insanın zihinsel bir savaşı olarak adlandırabileceğimiz bu yaratma eylemi insanlık tarihi açısından en önemli yaratılar olan mitleri doğurmuştur. İlkel insanın güçlenip günümüzdeki modern, doğaya hâkim insan modeline dönüşmesine olanak sağlayan düş gücünün malzemelerini zihinsel imgeler oluşturmaktadır ve bu zihinsel imgelerin kökenleri insanın duyguları, korkuları, umutları ve düşüncelerinden meydana gelmektedir. Bu bağlamda imgelerin derin köklere bağlı olduklarını, insan zihninin gerçekliklerini aktardıklarını ve mitler aracılığı ile hayat bulup yaşamaya devam ettiklerini söyleyebiliriz. Mitler; insanı, insan bilincinde yer alan her şeyin aktarıcısı görevini üstlenerek aynı zamanda toplumları dolayısıyla da ulusların kültürleri ve yaşantılarını yansıtır. Mitoloji insanlık tarihini önümüze sunan bir çeşit koleksiyon gibidir ve mitler insan deneyimlerinin, kültürel mirasların simgesidir ve bu miraslar ortak bir noktada birleşirler. Yüzyıllar boyunca evrensel bir şekilde aktarırlar (Rosenberg, 2003, s. 17; Tökel, 2000, s. 7).

Öncelikle edebiyat olmak üzere birçok alana kaynaklık eden mitleri birçok disiplin ile ilişkilendirmek mümkündür. Edebiyatın ilk örnekleri olarak mitlerin edebiyatın gelişim sürecindeki rolü önemlidir çünkü tarih boyunca yazarlar, şairler, sanatçılar mitolojiyi eserlerine konu etmişlerdir. Edebiyat ile bu derece içli dışlı olması, insanın derinliklerini aktarması mitolojinin Karşılaştırmalı edebiyatın araştırma alanı içerisinde yer almasını kaçınılmaz kılar. “Efsaneler, mitolojiler, tarihi olaylar edebiyat eserlerine yüzyıllar boyunca konular sunan ortak kültür hazineleri niteliğindedir” (Aytaç, 2003, s. 9). Edebiyata kaynaklık ederek tarih boyunca eserlerde dönüşerek aktarılan mitler Jung’un arketip teorisi bağlamında ilk model, ilksel imge olarak evrensel boyutta benzer temaları değişik simgelerle işleyerek günümüze kadar varlığını sürdürmüşlerdir. Mitler aracılığıyla edebiyatta var olan ilksel imgeler ve arketipler insan ruhunun derinliklerinin sürekli güncellenerek örtük olarak aktarılmasına olanak sağlarlar (Moran, 1999, ss. 219-225). Mitlerin edebi eserlerde dönüştürülerek yinelenmesi insanlığın, insan ruhunun derinliklerinin ortak bir geçmişe dayandığının göstergesidir. Yani o zaman mitlerin bir evren ve insan tasarımı ve yazılımı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Adeta bir veri tabanıdır ve data biriktirerek, yazılım güncellemeleriyle kuşaktan kuşağa aktarırlar:

İnsan ırkı yalnız biyolojik olarak birlik değildir, ruhsal tarihi de tektir. Tek bir senfoni her yerden yükselmiş, temleri çalınmış, gelişmiş, çoğaltılmış ve değiştirilmiş, eğilip bükülmüş, yorumlanmış ve bugün bütün bölümlerinin bir arada çalıştığı büyük bir fontisimo halinde yeni bir karşı konulamaz doruğa yükselmektedir. Buradan da yeni büyük bir akım çıkacaktır. Gelecekte de halen duyulan motiflerin işitileceğinden kuşku duymak için bir neden de göremiyorum, yeni ilişkilerle fakat yine aynı motifler (Campell, 2003, s. 477).

İnsan imgeleminin yaratıları olan mitlerin edebi eserlerde mitik unsurlar olarak ortak bir noktada buluşup, geçmişten günümüze evrilmesi durumu, araştırmacıların dikkatlerini 20. yüzyıldan itibaren bu alana yöneltmelerine sebep olmuş, böylece mitokritiğin (miteleştirisinin) doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu sayede insanlığın evrene ve dış dünya gerçekliğine bakış açılarının değişik şekillerde imgeler ve simgeler aracılığıyla kendini gösterdiğini dolayısıyla araştırmacıların da incelemelerde kullandıkları yöntemlerin ve bakış açılarının değişik şekillerde su yüzüne çıktığını görebiliriz. Mitlerin sadece edebiyat değil aynı zamanda psikoloji, antropoloji, felsefe ve sosyoloji ile ilişkilendirilmesinin söz konusu olması ile edebiyat çalışmaları çok geniş bir platformda çalışma alanı bulmuştur (Vickery, 1966, s. ix- 170).

Mitokritiğin tarihsel yönelimlerine baktığımızda çok geniş bir araştırma

alanına sahip olduğunu görürüz. Ancak mit eleştirisine ve mit araştırmalarına öncülük ederek yön veren Gaston Bachelard, Carl Gustav Jung, Sigmund Freud, Ernst Cassirer, Gilbert Durand, Mircea Eliade ve Claude Lévi-Strauss gibi isimler alanın yenilikçi isimleri olmuşlardır. Bu bağlamda mitleri antropolojik, sosyolojik, psikolojik, felsefi, dini ve dilbilimsel olarak anlamlandırma ve çözümleme yoluna gitmişlerdir. Psikanalitik açıdan mitler insan ruhunun yansımaları olarak ele alınırken yapısalcılar tarafından dilbilim ile ilişkilendirilmişlerdir. Felsefi mit incelemesinde mitler akıl ve düşünce sistemleri ile ilişkilendirilerek mitik düşünce irdelenmiştir. Dini açıdan yaşamın kökeni olarak ele alınırken antropologlar tarafından ilkel toplumlar, imge, imgelem ve arketipler açısından değerlendirilmişlerdir.

Mitokritik (miteleştiris) edebiyatı mitsel izlekler bağlamında yorumlayarak mitik yapıları, figürleri ve temaları kullanarak çözümlemeler yapmaya olanak sunar. Mitokritik mitleri her türlü yaratının ilk örneği olarak ele alır. Genel bir tanım olarak söylemek gerekirse mitokritik edebiyat ve sanat eserlerinde açık veya kapalı bir şekilde var olan mitsel öğelerin izini sürerek metinlere yoğunlaşıp bir mit çözümlemesi yapmaktır (Kofoworala, 2013, ss. 16-25).

Bir mit eleştirisi yapmak için mitin kökeni, teması ve işlevi üzerine yönelmeyi gerektiren 3 temel yapıdan bahsedebiliriz. “Köken deyince mitin nasıl ortaya çıktığı anlaşılır. İşlev ise mitin devamlılığı, neden ve nasıl gerçekleştiği sorusuna yanıt arar. Tema deyince mitin öznesi kastedilir” (Segal, 2012, s. 11). Mit araştırmalarının çeşitliliği de buradan gelmektedir çünkü mit araştırmacılarının bu üç yapı üzerine sordukları sorulara verdikleri cevaplar üzerinden farklı bakış açıları ve değişik mit araştırmaları yöntemlerine kapı araladıkları görülür. 19. yüzyılda köken sorununu irdeleyen araştırmacılar, 20. yüzyılda işlev ve temaya yönelerek miti bilimle uzlaştırma yoluna gitmişlerdir dolayısıyla mit artık sadece dünya ve din ile ilişkili olmaktan çıkmıştır (Segal, 2012, s. 11).

Mitokritik, Gilbert Durand’ın imgesel yapısalcılığın doğuşuna zemin hazırlayan ve mitodoloji olarak adlandırdığı mit eleştirisi ve mit analizi kavramlarını içerisinde barındıran bir yöntemdir ve bu görüşleri oluştururken Carl Gustav Jung, Gaston Bachelard, Ernst Cassirer, Claude Lévi-Strauss ve Mircea Eliade gibi araştırmacıların insan zihni, imgelemi ve mitler üzerine olan görüşlerinden yararlanarak mit eleştirisini ileri bir boyuta taşımıştır. İmgelem çözümlemesine dayalı olan bu yöntem mitlerdeki açık ya da örtük bir şekilde bulunan mitsel imgelerin çözümlenmesine olanak sağlayarak insan zihninin derinliklerini ve insan imgelemine açıklamaya çalışır (Gutierrez, 2014, s. 11). İnsan imgelemi ve onun yarattığı imgelerin ve simgelerin incelenmesi önemlidir çünkü; “Evrensel, toplumsal, bireysel tüm tutumlar onları temsil edenlerce değer yüklü bir dizi simge, imge üzerinden kendini belli etmektedir. İmgelerin, simgelerin en fazla karşımıza çıktığı alan ise, bilindiği gibi, mitoloji, dolayısıyla mitlerdir. Bu nedenle imgelem çözümlemelerinde mitlere ayrıcalıklı bir yer ayrılmaktadır” (Aktulum, 2018, s. 3). Mitokritiğe fikirleriyle katkı sunan kuramcılara ve nasıl katkıda bulduklarına sırasıyla kısaca değinmekte fayda vardır.

1. Carl Gustav Jung

Mit eleştirisinden bahsederken en başta anacağımız isim Carl Gustav Jung’tur hiç kuşkusuz. Mitokritik açısından Jung’un görüşleri çok önemlidir. Freud’un çalışmalarından esinlenerek ilerleyen ve analitik psikoloji görüşlerini oluşturan Jung, ortaya attığı bilinçdışı, semboller, arketipler, kolektif bilinçdışı gibi görüşleri ile Gaston Bachelard ve onun görüşlerinden yola çıkarak mit eleştirisini kuramlaştıran öğrencisi Gilbert Durand tarafından imgelem ve mit çözümlemelerinde esinleyici bir konumdadır. Jung’un analitik psikoloji çalışmaları insan ruhunun çözümlenmesine dayanan ve insanların düşlerinde ortaya çıkan sembollerin yorumlanarak ruhun derinliklerinde yatan bilgileri anlamlandırmaya yarayacağını ortaya koymuştur. “Jung, düşlere ve sanat eserlerine yansıyan mitik unsurları, ortak bilinçdışı ve arketip kavramlarıyla açıklamaktadır” (Yetim, 2020, s.

90).

Onun arketip kavramına getirdiği yorum, birçok mit eleştirisinde yeni ufuklar açmış, yeni yöntemlerin geliştirilmesine sebep olmuştur. Mit eleştirisinin olduğu yerde kaçınılmaz olarak karşılaştırmalı edebiyat da bulunur çünkü bu disiplin değişik kültürlerin edebiyatını konu alır, onları karşılaştırır ve bu yolla kendisini ve başkalarını daha iyi anlamayı umar. Bu bağlamda, karşılaştırma yapılırken analitik psikolojinin verilerini kullanmasıyla başka insanların ve hatta toplumların psikelerinin yapısının gizini de çözmeye çalışır: “Psşik süreçleri inceleyen psikolojinin edebiyata da ışık tutacağı bellidir; **çünkü insan psşesi bütün bilim ve sanatların döl yatağıdır**. Psikolojik araştırmalarla hem bir sanat yapının nasıl biçim bulduğunu anlayabiliriz, hem de kişiyi sanat yönünden yaratıcı yapan öğeleri açığa çıkarabiliriz” (Jung, 2006, s. 327).

Jung, böylece, çalışmalarında daha çok edebi figürler üzerinden ilerler. Ancak dikkate değer olan konu bu edebi figürlerin de mitik şahsiyetlerden, mitsel izleklerden etkilenmiş olduğudur. Yazarların bilinçli ya da çoğu zaman bilinçsizce eserlerinde kullandığı kimi mitik figürler ya da motifler dünyanın her yerinde, her edebi eserde bulunan belli kalıplardır. İşte bunlar Jung’un arketip adını verdiği ilksel imgelerdir. Mit eleştirisinin kalbinde yer alan arketip kavramına Jung’un kendi sözleriyle bakmakta fayda vardır:

Arketiplerin içeriğinin belirli, yani bir tür bilinçdışı “fikir” olduğu gibi bir yanlış anlamayla sık sık karşılaşıyorum. Bu nedenle, arketiplerin içerik olarak değil, yalnızca biçimsel olarak belirlenmiş olduğunu, biçimsel belirlenmelerinin de son derece kısıtlı olduğunu bir kez daha vurgulamakta yarar var. Bir “ilkimge”nin içeriği, ancak bilinçli, dolayısıyla bilinçli deneyim malzemesiyle dolu olduğunda belirlidir... Arketipin kendisi boş, salt biçimsel bir unsurdur, kendi tasvirinin *a priori* bir olasılığından, *facultas praeformandi*’den (tasarlanan yeti) başka bir şey değildir. Kalıtım yoluyla aktarılanlar tasvirler değil, biçimlerdir, bu bakımdan da yine biçimsel olan içgüdülere tekabül ederler (Jung, 2020, ss. 22-23).

Bu tanım, arketiplerin bir içerikten çok, bir form olduğuna işaret etmektedir, arketipler zamanla bir tür “tabakalaşma”ya uğrayarak kalıpsal hale gelir. “Birtakım temel tecrübeler yaşanır ve milyonlarca yıl tekrar ederler. Bu tecrübeler, kendisine eşlik eden duygular ve diğer etkenlerle birlikte bir yapısal psşik tortu oluşturur” (Samuels, 2005, ss. 21-22). Tabii, bu tabakalaşma kültür ve çevre etkileşimiyle meydana gelir ve bıraktıkları minik tortular tabakalaşmaya sebep olurken arketiplerin genel çerçevesini oluşturur.

Jung’un mit çalışmalarına yaptığı en büyük katkı milyonlarca yıllık bu yapıların hem insanların rüyalarında hem de dünya mitlerinde olduğunu keşfetmesi olmuştur. Bu durum **onun mitleri kolektif bir rüya olarak görmesine** neden olmuştur. Kolektif bilinçdışı ise hem rüyaların hem de mitlerin çıkış noktasını oluşturur.

Arkaik özellik taşıdığına imgeye ilksel diyorum. İmge bilinen mitolojik motiflerle çarpıcı bir uyum gösterdiğinde arkaik özelliğinden söz ediyorum. Bu durumda öncelikle *kolektif bilinçdışı*ndan türemiş malzemeyi ifade eder, aynı zamanda anlık bilinç durumunu etkileyen etkenlerin kişiselden çok *kolektif* olduğunu gösterir. *Kişisel* imgenin ne arkaik özelliği ne de kolektif anlamı vardır, *kişisel bilinçdışı*nın içeriklerini ve kişisel koşullanmış bilinç durumunu ifade eder. Başka yerde *arketip* de denen ilksel imge her zaman kolektiftir, yani en azından her millette veya her çağda ortaktır. En önemli mitolojik motifler her zaman ve her ırkta büyük ihtimalle ortaktır; akıl hastası safkan zencilerin rüyalarında ve fantezilerinde Yunan mitolojisinin bir dizi motifini kanıtlayabildim (Jung, 201, ss. 40-41)

Hem rüyaların hem de mitlerin simgesel bir dil kullanıyor olması bunda oldukça etkili olmuştur. Bunun bir sonucu olarak hem rüyalar hem de mitler karmaşık, anlamsız yığınlar olarak görülmektedir.

Rüyalarla uğraşırken iki nokta özellikle önemlidir: Öncelikle, ardında belli bir

anlam bulunması nedeniyle rüya, başka hiçbir ön beklenti ve tahminde bulunulmaması gereken bir gerçeklik olarak ele alınmalıdır; ikincisi de rüyanın, bilinçdışının özgün bir anlatımı olduğudur (...) Ne yazık ki rüyaların anlaşılması güçtür. Daha önce de belirttiğim gibi, bir rüya bilinçle anlatılan bir hikâyeden tümüyle farklıdır (Jung, 2009, s. 32, 39).

Bu doğaldır; zira kolektif bilinçdışına ait bu unsurlar, tabii olarak bilinç ile anlaşılabilir şeyler değildirler. Onların kendine ait simgesel bir dili vardır. Bu yüzden, Jung, en anlamsız gelen rüyanın bile, dolayısıyla mitin de anlamlı mesajlar içerebileceğini söyler. O, bize psikenin en karanlık taraflarının aydınlanmasında yol göstermiştir.

Kolayca saptanacağı gibi, birçok rüyada ilkel varsayımlara, mit ve dinsel törenlere benzeyen resimler, çağrışımlar bulunmaktadır. Bu tür rüya imgelerine Freud "arkaik kalıntılar" diyordu (...) Ben, bu tür çağrışım ve imgelerin, bilinçdışının çok önemli bir kısmını oluşturduklarını, her yerde hem bilgili hem cahil kimselerin rüyalarında görülebileceğini ortaya çıkardım. Bunlar hiç de cansız ve anlamsız artıklar değil, tam tersine çok canlı ve etkili, tam da tarihsel niteliklerinden ötürü özellikle değerli öğelerdir. Bunlar bizim bilinçli, soyut anlatım yöntemimizle, daha ilkel ama daha renkli ve daha sanatkârca bir anlatım yöntemi arasında köprü oluşturmaktadır. Bu tarihsel çağrışımlar, bilincin rasyonel dünyasıyla dürtülerimizin dünyası arasındaki bağlantı halkasıdır (Jung, 2009, ss. 47-49)

Jung'un da değindiği gibi rüyalarımız ve atalarımızın "rüyaları" olan mitler, ritüeller arasında devamlılık sağlar. Bu noktada ise yukarıda sözünü ettiğimiz tekrarlanan kalıplar yani arketipler öne çıkar. Atalarımızın ruhunun bir yansıması olan mitlerdeki arketipler günümüz insanının rüyalarında, sanatta, edebiyatta ve daha birçok yaratıcı işte karşımıza çıkarlar. Dolayısıyla, arketipleri anlamak sadece geçmişimizi değil, günümüzün modern insanını yani kendimizi anlamamızı da sağlar. Bu yolda ise Karşılaştırmalı Edebiyat disiplini en yakın yardımcımız olacaktır; çünkü arketiplerin varlığı en çok Karşılaştırmalı Edebiyat çalışmaları yapılırken belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

2. Claude Lévi-Strauss

Jung'un görüşlerine benzerlik gösteren Claude Lévi-Strauss'un yapısalcı antropoloji anlayışı da mit eleştirisi açısından önemli bir yere sahiptir. Claude Lévi-Strauss'un yapısalcılık görüşleri aynı zamanda antropoloji alanına da girmektedir çünkü yapısalcılığı dilbilim haricinde başka bir alana uygulayan ilk isim olarak karşımıza çıkar. Toplum içerisinde de yapıların bulunabileceğini savlayarak insan davranışlarının ve zihinsel faaliyetlerinin kolektif özelliklere sahip olduğunu belirtir. Bu kolektif özelliklerin mitler aracılığıyla toplumsal davranışlarda gözlemlenebildiğini bu yüzden mitlerin çözümlenmesi gerektiğini belirtmiştir: "Mit; bilinmesi gereken bir dildir, anlatılmalıdır ve insan sözünün bir parçasıdır... O günümüzü, geçmişi olduğu kadar geleceği de açıklar" (Strauss, 1955, s. 430) diyerek mitlerin döngüsel, ezel ve ebed özelliklere sahip olduğuna dikkat çeker.

3. Ernst Cassirer

Mitik bilinç, mitik düşünce ve mitik imgelem gibi yenilikçi kavramları miteleştirisi alanına getiren Ernst Cassirer, kültür araştırmaları yaptığı üç ciltlik "Sembolik Formlar Felsefesi" çalışmasıyla sembolik form kavramını ortaya atarak yapısını incelemeye çalışmıştır. Bu sayede insanlığın kültürel yapısını, geçmişini açığa çıkarmıştır. Ona göre insanın kültürel geçmişi açığa çıkarılırken mitlerin, mitik düşüncenin önemli bir aracı rolünde olması mitlerin ayrıntılı incelenmesini gerekli kılmıştır (Köktürk, 2014, ss. 50-290). Mitlere felsefi açıdan bir yorum getiren Cassirer bu iki disiplin arasındaki ilişkinin gücünü ortaya çıkarmıştır.

4. Mircea Eliade

Mitlerin din ve ritüel ile ilişkili olduğunu bu bağlamda ele alınması gerektiğini vurgulayan Mircea Eliade, mitlerin insan yaşamının kaynağını, insan

gerçekliğini bizlere sunan ve insan imgeleminin var ettiği her türlü devinimde arkaik izlerin var olduğunu, insan yaratılarının mitlerden bağımsız düşünülemeyeceğini söyleyerek Gilbert Durand'ın görüşleri için esinleyici olmuştur:

Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğüstü varlıkların başarıları sayesinde ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani Kozmos olsun isterse onun yalnızca bir parçası olsun bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Mit her zaman bir yaratılışın öyküsüdür: bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Mit ancak gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden söz eder... Sonuç olarak mitler, kutsal olan şeyin, dünyaya çeşitli, kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimlerler. İşte dünyayı gerçek anlamda kuran ve onu bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akınıdır (Eliade, 2001, s. 16).

Mitlerin özelliklerini belirlemeye çalışan Eliade, bu alanda sahaya da çıkarak o kadar çok araştırma yapıp kitaplaştırmıştır ki, günümüzde mitlerin gerçek değerinin kavranmasındaki katkısı inanılmaz büyüktür. "Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi", "Dinler Tarihine Giriş", "Avustralya Dinleri", "Ebedi Dönüş Miti", "Dinler Tarihi Sözlüğü", "Mitlerin Özellikleri", "Arayış", "İmgeler ve Simgeler", "Babil Simyası ve Kozmolojisi", "Mitler, Rüyalar ve Gizemler" ve "İnisiyasyon, Ayınlar, Gizli Cemiyetler" gibi araştırma kitaplarıyla alanı temel çalışma alanlarından biri haline getirmiştir.

5. Gaston Bachelard

Şu ana kadar anlattığımız kuramcılar arasında Gaston Bachelard belki de edebiyat hakkında en derin araştırmaları yapan kişidir. Durand'ın en çok etkilendiği isimlerden biri olan Bachelard, yazınsal imgelem konusunda akla ilk gelen düşünürlerdendir. Gaston Bachelard, Durand ve Jung ile benzer bir şekilde, arketipin, imgenin var olmasına katkısını yadırganamayacak bir boyuta taşıyarak, onun gücünü imgelerden aldığını savunur:

Arketip, aktüel bir töz haline gelerek, tüm hayali değerlerin kaynağı olarak yerini pekiştirir. Yani arketip, imajın gücünün kaynağı rolünü daha sağlam bir şekilde oynar. Arketip sayesinde bir görüntü psişik bir kaynak haline gelir. Arketip, dünyaya inanmamıza, dünyayı sevmemize, dünyamıza inanmamıza yardımcı olan bir coşku rezervidir. Bu coşkuyu uyandıran hayal kurmanın gücüdür. Arketip, düş kurmadan ancak uyurken bilinçaltımızda kalabilir. Ancak, bir kez düş gücü tarafından uyandırılan bir arketip, tüm komşularını uyandırır. Tüm arketipler eylemlerini sürdürürler. Her arketip, psişik kaynaklar haline gelebilmeleri için imgelere değerini verir. Bunun için, en güçlü köklere sahip arketiplerde oynayan varyasyonlarda özgünlüğün erdemini bulmalıyız (Bachelard, 1960, s. 102)

Bachelard düş gücünü düşüncesinin odak noktasına koyarak maddenin düş gücüne etkisine dayalı bir yöntem geliştirmiştir bu sayede imge algılamalarını farklı bir boyuta taşıyarak izlekçi bir yöntemin kapılarını aralamıştır. İmgelerin ve imgelemin yapısının incelenmesine olanak sağlamıştır. Bachelard yönteminde zihin ve ruhu dış dünyayla birleştiren yaratıcı bir hayal gücünden bahseder. Bu hayal gücü aynı zamanda dil ile yakından ilişkilidir ve şiirsel bir güce sahiptir. Hayal gücüne dayalı yaratılan imgelerin insan ruhunun derinliklerine hitap ettiğini söyler: "Düş kurmanın bize bir ruhun dünyasını sunduğunu, poetik bir hayalin ise bir ruha tanıklık ettiğini, kendi dünyasını, yaşamak istediği, kendine yaraşan dünyayı keşfeden bir ruha tanıklık ettiğini ispatlamak istiyoruz" (Bachelard 2012, s. 18).

"Bachelard, imgelemi biçimsel, somut ve dinamik olmak üzere üç bölüme ayırır" (Aktulum, 2021: 142). *Biçimsel imgelem*, (l'imagination formelle) yüzeyle yani formla ilgilidir. *Dinamik imgelem* (l'imagination dynamique) ise imgelerin dönüşümüyle alakalıdır, o imgeleme gücünün ardındaki itici güçtür:

Bachelard, biçimsel imgelemi yani yüzeylerin algılanmasını maddesel imgeleme göre daha aşağı olarak görür. Maddesel imgelem, içteki değerleri yaşamak için tözün derinliklerine iner. Hareketin imgelemi yani dinamik imgelemse daha basit ve geneldir. Dinamik imgelem psişik oluşun ilkel ve ölümsüz gücünü, imgelemin kendisini güç ve yaratıcılık olarak sergiler (Kaplan, 1972, s. 11).

Ancak, bunların arasında en önemlisi *somut imgelem* (l'imagination matérielle) dir. *Somut imgelemin* sınıflandırılması Bachelard'ın bilim ve imgelemi bağdaştırma çabalarına bir örnek teşkil eder. Durand, onun hakkında "Bachelard gibi kartezyen olmayan kararlı bir epistemolog bile günümüzde bilimin ve düşselliğin (imaginaire) eksenlerinin zıt olduklarını ve bilim adamının da her şeyden önce bilgisinin objesini "nesnel bir psikanaliz" sayesinde saptırıcı imgelemin sinsisi kalıntılarından arındırması gerektiğini hala yazmaktadır" (Durand, ty. 20) diye belirtmiştir. Bachelard, böylece, bilim ve hayal gücünü yan yana getirir. Yazarların, özellikle şairlerin imgeleminin belli maddelerle temsil edilebileceğini düşünmüştür. "Bachelard'ın imgelem çalışmaları özellikle yazarların arketipik imgelemlerine ilgi duyan edebiyat eleştirmenleri tarafından kullanılmıştır. Onun maddesel imgeleme bakış açısı, Bachelard'ın bir element psikanalisti olduğu da baz alınarak, şairlerin favori tözlerine göre sınıflandırılması metoduna yönlendirmiştir" (Kaplan, 1972, s. 2).

Bachelard bu maddelerin tespitini yaptıktan sonra, onların metinlerdeki kullanımını incelemektedir. Bu maddelerin hangi imgelerin çıkışına yön verdiği ve buna bağlı olarak, şairin psişesi hakkında izlenimler edinmek bu metodun bir parçasıdır: "Bachelard, şu ya da bu yazarın yapıtında baskın çıkan elementi (maddeyi) belirledikten sonra söz konusu maddenin anlamını ve anlatım biçimini irdeler, onun kullanılış biçimleri, ayırıcı özellikleri, anlam olasılıkları, yarattığı duygu vb. açıklanır" (Aktulum, 2021, ss. 332-333). Bachelard bunu *somut imgelem* kavramından yola çıkarak yapar. Ona göre *somut imgelem* şeylerin derininde olan ve ruh ile doğa arasında köprü görevi gören yapıcı imgelemdir (Margolin, 2018, s. 43). *Somut imgelem* şeylerin, maddenin tözünü verir ve biçimden önce gelir. Aktulum bunu şöyle açıklar: "Biçim yüzeye ilişkinken; madde, derinliğe ilişkindir. 'Madde biçimin bilinçaltı' olduğuna göre biçim ve madde karşıtlığını bilinçaltı ve imgelem ilişkisine bağlamak gerekir" (Aktulum, 2021, s. 143). Örneğin, Edgar Allen Poe için "su imgelerinin Poe'nun temel düşü olan ölümü işaret ettiğini" (Bachelard, 1983, s. 46) belirtir. Bachelard, Poe'nun ana düşünün ölüm olduğundan ve eserlerindeki su elementinin de genel olarak ölümle bağdaştırıldığından onun bir su şairi olduğunu düşünür. Poe gibi, her şairin baskın bir elementi vardır.

Bachelard'ın poetik yorumunu oluşturan en önemli kavramlardan biri olarak Eugène Minkowski'nin yankılanma (retentissement) kavramını gösterebiliriz. Bachelard der ki: "Poetik hayal, bu yankılanmada bir varlık sesi (sonorité) kazanacaktır. Şair, varlığın eşliğinden konuşur. Öyleyse, bir hayalin varlığını belirlemek için bu hayalin yankılanmasını, Minkowski fenomenolojisi tarzında, sınamamız gerekecektir" (Bachelard, 2020, s. 8). Yazarın yankılanma olarak bahsettiği şey, şairin ve okurun geçmişinin birbirine karışmasıdır. Şiirsel imge, ne kadar yankılanırsa yani okuyucu da ne kadar hayat bulursa o kadar varlık kazanır. Bu aslında imgeler yoluyla kurulan bir iletişimdir. Dünyanın neresinde olursa olsun bir şiirin içerdiği belli arketipler ya da imgeler en uç noktada bir başkasına bir şey ifade ediyorsa, o imge ya da arketip bir varlık alanı kazanmış demektir.

6. Gilbert Durand

Gilbert Durand'ın mit eleştirisine yaklaşımını anlamak için öncelikle ortaya koyduğu "antropolojik yol" kavramına bakmak gerekir. Bu kavram, imgelem unsurları olan arketip ve simgelerin insanın yaşadığı çevre, kültür, karşılaştığı zorluklar ve yine insandaki biyolojik etkenlerin alışverişi sonucunda meydana geldiğini ifade eder. Durand'a göre bu durum, "imgelem düzeyinde gerçekleşen kesintisiz bir değiş tokuştur" (Durand, 2016, s. 20). Buraya kadar

baktığımızda mitleri oluşturan arketip ve simgelerin oluşumunun tek taraflı bir durum olmadığını görmekteyiz. Keza Jung da arketip oluşumunun hem dürtüsel hem de çevresel etkenlerine dikkat çeker. İşte bu yüzden mitler, insan psikosunun karmaşık ama bir o kadar da etkileyici bir ifadesidirler. Durand, bu karmaşaya bir düzen getirmek adına imgelerin yapılarını sınıflandırma yoluna gider. İmgelem çözümlemesi konusunda şimdiye kadar ki en kapsamlı Türkçe eserlerden birini yazan Kubilay Aktulum, *İmgelem Çözümlemesine Giriş* kitabında Durand'ın amacını şu cümlelerle açıklar:

Temel amacı değişik kültürlerin, toplumların, bireylerin yarattıkları imgelem biçimleri arasındaki benzerlikleri ve ayrımları ortaya koymaktır (...) İmgelerin değişmez evrensel yapılarını arketipler üzerinden giderek sınıflandıran, bunu yaparken psikanaliz, dinler tarihi, şiir, ikonografi, mitoloji ve folklorun verilerinden yola çıkan Gilbert Durand'ın yaklaşımındaki evrensellik arayışının, belli bir toplumsal kesimle sınırlı kalmadan, öncelikle insanın imgelemindeki ortak işleyişi kavramaya yönelik olduğunu belirtmeliyiz (Aktulum, 2021, s. 372).

Durand'ın çalışmalarındaki evrensellik vurgusu Karşılaştırmalı Edebiyat çalışmalarının başat ilkelerinden birini oluşturur. Karşılaştırmalı Edebiyat alanında çalışırken esas olan "Ötekini" tanımaktır. Bunun yanında, ötekine dair olan anlayışımızı genişletme yoluyla kendimizi de tanımamızın önünü açar. "Ben" ve "Öteki" arasında kurulan bu gidiş gelişler böylece algımızın sınırlarını aşarak evrensel düşüncenin kapısını aralar. Söz konusu ortak işleyişi kavrama yolunda Durand'ın bir diğer yöntemi ise miteleştirisi (mythocritique) ve mitçözümleme (mythanalyse)dir. Bu iki kavram birbirini tamamlar ve *mythodologie* başlığı altında yerini alır (Aktulum, 2021, s. 473). Mitokritik Karşılaştırmalı Edebiyat disiplini açısından özellikle ilgi çekici bir yaklaşımdır; zira edebiyata bağlıdır. "En geniş anlamıyla mitokritik, edebiyattaki mitler üzerinde çalışır" (Chauvin vd., 2005, ss. 11-12). Gilbert Durand'a göre, başta edebi olmak üzere, müzikal, sahnesel ve resimsel bütün anlatılar bir mite bağlıdır. Mit, bütün anlatılar için insan psikosunun temel arketipleri ve şemalarından oluşan bir ana modeldir. Bu yüzden mitik olmayan anlatılardaki gizli veya açık mitler araştırılmalıdır. Çünkü bir yapıt, yazar, bir dönem ya da dönemden ufak bir kesit bile bir mite saplantılıdır. Mitokritik, bu sebeple, bir mit avıdır (Durand, 2019, s. 223).

Christian Chelebourg da bu konuda mitlerin bir süreklilik ifade ettiğini belirten tanımlamayı yapar: "Mitokritik, bir ana mitsel örüntünün metne taşıdığı süreklilik gösteren noktaları araştırır (Chelebourg, 1958, s. 86). Bu tanım mitin süreklilik gösteren, ölmeyen ancak devamlı değişen yapısını bizlere sunar. Mitlerin ölmemesinin temel sebeplerinden biri de onların birçok yazılı edebi eserde kullanılmasıdır. Mitlerin değişik kültürlerin ürünü olmakla birlikte sergiledikleri temel izlekler evrenselidir. Örneğin, kahramanın yer altına inışı ve dönüşü, ilk insanın yaratılışı, ilk ana baba ve kıyamet gibi izlekler birçok dünya anlatısında karşımıza çıkar. Bu izleklerin birçok kültürde ortak olması, onları kullanıldığı bir edebi eser üzerinde araştırma yapacak kişinin, izleklerin kullanıldığı diğer eserleri de incelemesi zorunluluğunu getirir. İşte bu da mitokritik yönteminin kullanılmasını gerektirmektedir. Dikkat çeken nokta, mitokritiğin aynı zamanda metinlerarasılık ile de iç içe olması hatta onu gerektirmesidir. Metinlerarasılık ise Karşılaştırmalı Edebiyatın yararlandığı yöntemlerden biri olduğundan mitokritik ve bu disiplin arasında köprü görevi görür. Örneğin, Türkçe bir metinde Kral Arthur efsanesinden izler görülüyorsa, metindeki kullanımını anlamak için mitin Keltik kökenine, Fransız edebiyatına ve İngiliz edebiyatına da bakmak gerekir. Bu, dolayısıyla metinlerarasılığı da beraberinde getirir ve Karşılaştırmalı Edebiyatın alanına girer. Karşılaştırmalı Edebiyat, başkalarını inceleyerek kendini öğrenme disiplini ve mitokritik bunun ilgi çekici bir yoludur.

Durand, Gaston Bachelard'ın düş gücüne dayalı fenomenolojik yöntemini kendisinin simgesel antropoloji yöntemiyle bir araya getirerek mitsel imgeler aracılığıyla insan ruhunun ve zihninin açıklanmasına olanak sağlayan mit eleştirisi

ve mit analizini içeren yöntemini insan doğasını çözümlmek adına oluşturmuştur. Sembolik bir varlık olarak insanın sürekli imgeler ve simgeler yaratarak dünyayı imgeleminde her daim yeniden var ettiğini ve kültürün bu semboller aracılığıyla aktarıldığı görüşünü savunmuştur (Durand, 2017, s. 99 & Tuyun, 2013, ss. 46-50). **İnsan zihninin işleyişini ve yaratma gücünü ortaya koyan imgelem** Durand'a göre; "muhtemel, geleceğin olumsuzluğun gücüdür. İmgelemin semiyolojik olgularımızın yoksunluğuna ontolojik bir gerçeklik sunarak, hayatı anlamlandırmamıza ve arzularımızı talep etmemize olanak sağlama kapasitesi vardır" (Durand, 1999, s. 413).

Sembollerin ikili anlamlara sahip olduğunu ve dolayısıyla da imgelemin yapısının ikili karşıtlıklardan oluştuğunu savlayan Durand, imgelerin arketipsel olarak sınıflandırmasını yaptığı "İmgelemin Antropolojik Yapıları" (Les Structures Antropologiques de L'imaginaire) adlı eserinde imgelemin bu ikili yapısını açığa çıkarmak için imgelemi gündüz ve gece rejimi olarak ele aldığı bir yöntem geliştirir. Aydınlık ve karanlığın temsili olarak ele alabileceğimiz bu ikili yapıda gündüz ve geceye ilişkin semboller yer almaktadır. Gündüz rejimi; ayağa kalkmayı, direnmeyi, aydınlığı, doğayla çatışmayı temsil ederken gece rejimi karanlığı, şeytani güçleri, doğayla uzlaşmayı ve ölümü temsil etmektedir (Durand, 1999, ss. 66-184). Gillbert Durand, tüm insan hayallerinin zaman kavramı ile ilişkili olduğunu ve tüm yaratılan sembollerin, imgelerin zamanın temasını veya konusunu oluşturduğunu söyler. Durand, imgelerin sınıflandırmasını yaparken adeta zamanın insan bilinci üzerindeki etkisini incelemeye çalışmıştır ve eserlerinin çoğunda bu bilincin dışı vurulma biçimini ve zamanın insanın hayal gücü üzerindeki önemini belirtmeyi amaçlar. Düş gücüyle farkına varan insanın, tüm varlığının sınırlı olduğuna inanır. Çünkü ölüm vardır. İnsan aydınlık taraftan karanlık tarafa geçişi yaşayacaktır ve onun tüm mücadelesi aslında imgelemi ile bunun üstesinden gelmeye çalışmaktır. Dolayısıyla insanın aydınlık yaşamı ve karanlık ölümü zıtlıklar içerisinde insanın imgeleminde semboller aracılığıyla imgeler yaratarak bir çeşit yaşamda kalma mücadelesini açığa çıkarır: "Antropolojik yöntemle hayal gücüne yönelen herkes, yani hem tasavvuf açısından hem de poetik açıdan düş gücünün bütün tezahürlerinde yani dinî, mitsel, edebî ve estetik (tezahürlerde) ölümün ve kaderin yok edilmesine karşı eserler yaratmak için bu metafizik güce sahip olduğu konusunda hemfikirdir" (Durand, 1992, s. 470).

Durand'a göre insan imgelemi insanın varoluş mücadelesinde, kendini ve dış dünyayı anlamlandırmak adına harekete geçer ve zihninin derinliklerini açığa çıkarmak için imgeler yaratır. Bu yaratılan imgelerin mitleri kaynak alan insan imgeleminin ve zihninin bir ürünü olduğu görüşünü savunarak Jung'un görüşlerine paralel doğrultuda ilerler. Bu bağlamda imgelemin mitlerden beslenerek yarattığı imge ve semboller tarih boyunca dönüşerek, değişik versiyonlarda kendini yeniden var eder. Bu imge ve semboller aynı zamanda edebiyat ve sanat eserlerinde de sürekli varlığını sürdürür bunlar arketipsel durumlar olarak adlandırılabilir (Wunnenburger, 1994, s. 14-25). Durand aynı zamanda arketip üzerine görüşlerinde de Jung ile ortak paydada buluşur: "Hem Durand hem de Jung, arketipi orijinal bir imge olarak değil, anlamı sözlü formdan ziyade ikonik olarak bulan içgüdüsel ve duyuşsal güçlerde kök salmış temel deneyimin bir modellenmesi olarak anlarlar. Arketipsel sembol, onlara belirli bir biçim ve görüntü veren eğilimlerin "gerçekleştirilmesi" olarak işlev görür (Joy, 1981, s. 13). Arketiplerden kaynaklanan bu evrensellik, bu bir olma durumu zaten Karşılaştırmalı Edebiyat disiplininin de üzerine kurulmuş olduğu bir ilkedir.

KAYNAKÇA

- Aktulum, K. (2021). *İmgelem Çözümlemesine Giriş*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
Aytaç, G. (2003). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Say Yayınları.
Bachelard, G. (1960). *La Poétique de La Rêverie*. Presses Universitaires de France.
Bachelard, G. (1983). *Water and Dreams An Essay on the Imagination of Matter*. (E. R. Farrell, Çev.). The Pegasus Foundation.

- Bachelard, G. (2020). *Mekânın Poetikası*. (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
- Campbell, J. (2003). *Batı Mitolojisi: Tanrının Maskeleri*, (K. Emiroğlu, Çev.) İmge Kitabevi.
- Chauvin, D., & Siganos, A., & Walter, P. (2005). *Questions de Mythocritique: Dictionnaire*. Éditions Imago.
- Chelebourg, C. (1958). *L'imaginaire littéraire: Des Archétypes à la Poétique du Sujet*. Éditions Nathan.
<https://archive.org/details/limaginairelitte0000chel/page/74/mode/2up?q=mythocritique>.
- Durand, G. (1992). *Les Structures Anthropologiques de L'Imaginaire*, Bordas.
- Durand, G. (1999). *The Anthropological Structures Of The Imaginary*, Translation: M. Sankey, J. Hatten, Boombana Publications Brisbane.
- Durand, G. (2016). *Les Structures Anthropologiques de l'Imaginaire: Introduction à l'Archétypologie Générale*. Dunod.
- Durand, G. (2017). *Sembolik İmgelem*, (A. Meral, Çev.) İnsan yayınları.
- Durand, G. (2019). *Champs de l'Imaginaire*. (Éd.: Danièle Chauvin). Uga Éditions.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*, (S. Rifat, Çev.), Om Yayinevi.
- Gutierrez, F. (2014). Mythocritique, Mythanalyse, Mythodologie La Théorie Fondatrice de Gilbert Durand et ses Parcours Méthodologiques, *Actualité de la Mythocritique* içinde, Editor: Fatima Gutierrez, Volume 20 pp 7-18.
- Joy, Mavourneen, M. (1981). "Towards A Philosophy Of Imagination", "A Dissertaion Submitted To The Faculty Of Religious Studies In Candidacy For The Degree Of Doctor Of Philosophy", Mc Gill University, Montreal, Quebec.
- Jung, C.G. (2006). *Analitik Psikoloji*. (E. Gürol, Çev.). Payel Yayinevi.
- Jung, C.G. (2009). *İnsan ve Sembolleri*. (A. N. Babaoğlu, Çev.). Okuyan Us.
- Jung, C.G. (2016). *Analitik Psikoloji Sözlüğü*. (N. Nirven, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2020). *Dört Arketip*. (Z. A. Yılmaz, Çev.). Metis Yayınları.
- Kaplan, E. K (1972). Gaston Bachelard's Philosophy of Imagination: An Introduction. *Philosophy and Phenomenological Research*. 33(1). 1-24. <http://www.jstor.org/stable/2106717>
- Kofoworola, K. G. (2013). *Myth Criticism As An Aproach To The Study Of Mythology, Mysticism and Madness In The Selectd Novels Of ToniMorisson*, A Dissertation Submitted To The Post Graduate School, Ahmedu Bello University, Zaria, In Partial Fulfillment Of The Requierement Fort he Award Of Degree Of Doctor Of Philosophy.
- Köktürk, M. (2014). *Kültür ve Sembol*. Aktif Düşünce Yayınları.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi*, (K. Akten, E. Cengiz, A. U. Cüce, K. Emiroğlu, T. Kenanoğlu, T. Kocayigit, E. Kuzhan, B. Odabaşı, Çev.). İmge Kitabevi.
- Samuels, A. (2005). *Jung and The Post-Jungians*. Routledge: New York.
- Segal, A. R. (2012). *Mit*, (N. Öрге, Çev.). Dost Kitabevi.
- Strauss, C. L. (1955). The Structural Study Of Myth. *Journal Of American Folklore*, Vol: 68, No: 270, pp. 428-444.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Akçağ Yayınları.
- Tuyun, V. U. (2013). José De Espronceda'nın İki Şiirindeki İmgelerin Sembolik İmgelem Kuramına Göre İncelenmesi, cilt 26, sayı 2, ss. 45 – 62.
- Vickery, B. J. (1966). *Myth And Literature: Contemporary Theory And Practice*, A Bison Book, University Of Nebraska Press, Lincoln.
- Wunenburger, J. J. (1994). Mytho-Phorie: Formes Et Transformations Du Mythe. *Religiologiques*, automne, no 10, pp. 49-70.
- Yetim, A. (2020). Gölge Kız Kardeşler: Toni Morrison'ın Sula ve Sevilen Adlı Romanlarında Gölge Arketipi, *Gölgenin Edebiyattaki İz Düşümleri* içinde, Kriter Yayınları.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

...

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

...

Conflict of Interest: The authors have conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.